

1.01
338.432(497.4)"1918/1991"
Prejeto 12. 3. 2002

UDK

Zdenko Čepič*

Vloga agrarnega sektorja pri modernizaciji Slovenije in Jugoslavije

IZVLEČEK

V gospodarskem razvoju in v modernizaciji v celovitem razumevanju tega pojma, je bila udeležba in vloga agrarnega sektorja v obeh politično-gospodarskih obdobjih jugoslovanske države sicer pomembna in velika, ni pa bil agrarni sektor tisti, ki je bil v vlogi pogojevalca gospodarskega razvoja. Agrarni sektor je bil prvenstveno sredstvo razvoja, zaradi katerega pa je spremembe doživljal tudi sam.

Ključne besede: kmetijstvo, agrarni sektor, Slovenija, Jugoslavija, modernizacija

ABSTRACT

THE ROLE OF AGRARIAN SECTOR IN MODERNISATION OF SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

The role of agrarian sector in economic development and modernisation as a whole was important in both political-economic periods of Yugoslavia, however, economic development was never conditional on the agrarian sector. The agrarian sector was in the first place the means of development and because of that it also had to undergo certain changes.

Key words: agriculture, agrarian sector, Slovenia, Yugoslavia, modernisation

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, e-mail: zdenko.cepic@guest.arnes.si

"Slovenci smo pretežno še kmetiško ljudstvo. Toda naše poljedelstvo ni niti gospodarsko, niti tehnično tako, da bi mogel mali kmet živeti zgolj od njega. Naše kmetiško ljudstvo živi deloma še od obrti, domače industrije in dninarstva", je neposredno pred vstopom v novo državo in s tem v povsem nov gospodarski prostor opredelil gospodarsko in socialno sestavo večine slovenskega prebivalstva Albin Prepeluh-Abditus, ko je pisal o slovenskem narodnem programu.¹ Bolj določen je bil drugi od takratnih slovenskih načrtovalcev slovenske bodočnosti v novi jugoslovanski državi dr. Milko Brezigar, gospodarstvenik in politik, takrat tajnik slovenskega Narodnega sveta. "V Slovenski deželi spada 65% prebivalstva k zemljedeljstvu. Letni dohodki celega naroda so znašali 533 milj. K[ron]. Od tega je pripadlo na poljedelstvo in živinorejo 433 milj. K ... to je 3/5 vseh dohodkov. Naše dobrobitje je tedaj v prvi vrsti odvisno od kmetijstva.". Brezigar pa je ugotavljal, da se v naši zemlji skriva "nebroj še ne izčrpanih zakladov", vendar da je posameznik pri nas prešibak in premalo izobražen, kar je vzrok, da jih ne more "dvigniti". Ugotavljal je tudi slabo obdelovanje in zato nizek donos; ta je bil v primeru krušnih žit na hektar dvakrat nižji kot na Češkem ali v Nemčiji. "Ekstenzivno obdelovanje pa mora nehati ter na njegovo mesto stopiti intenzivno", je bil njegov napotek.²

Brezigar ni imel ob vstopu slovenskih dežel v jugoslovansko državo o slovenskem "zemljedeljstvu" kot takrat najpomembnejši gospodarski panogi in o slovenskem kmetovalcu nič kaj prijazne sodbe. Sodil je, da je vzrok takšnega neugodnega stanja v ekonomski šibkosti slovenskega kmeta, kar je pogojevala posestna sestava s prevladujočimi malimi posestvi³ na eni in na drugi strani v načinu obdelovanja zemlje. Vzrok za ekstenzivnost v pridelavi je videl v "starovernosti" slovenskega kmeta, ki "veruje v neizpremenljivost obdelovanja", zato je menil, da mora država "postaviti zakonodajnim potom temelje umnega obdelovanja zemlje" s "proizvajalno zemljedeljsko reformo" - imenoval jo je agrarna reforma, medtem ko je poseg države v zemljiško posest razumel kot nacionalizacijo -, za kar naj bi z zakonodajo in upravnimi sredstvi skrbela država. Oblast naj bi predpisovala način obdelovanja, ne bi pa posegala v lastnino zemlje in v prodajo pridelkov.⁴ Posameznika naj bi po njegovem nadomestila država - narodna država.

Vzrok za stanje slovenskega kmetijstva je ocenil tudi človek, ki je stanje v slovenskem kmetijstvu dobro poznal, agrarni komisar Fran Spillér-Muys, ki je zapisal: "Potnik, ki hodi po slovenski zemlji od vasi do vasi, bo opazil, če se količkaj zanima za kmetijske razmere, na prvi pogled rak rano slovenskega seljaka: veliko razkosanost kulturne zemlje, polja in travnikov, pretrganih po nebroju potov in kolo-vozov ter ločenih po širokih brezplodnih mejnih brazdah. Poleg skrbno obdelane rodovitne zemlje pa je tudi neobdelan, z grmovjem in trnjem prerasel svet, o katerem ti pove vaški paglavec, da je to 'gmajna'. Po njej si išče živina večinoma zaman dobre hrane in lačna moka po krmi v hlevu. Nehote se umni tujec-kmet vprašuje, od kod in čigava so ta zemljišča, kakšen namen in pomen imajo za

¹ Abditus: Problemi malega naroda. Ljubljana 1918, str. 3.

² Milko Brezigar: Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje 1918, str. 16-17.

³ Posestna sestavo oz. razčlenitev glede na obseg produktivne površine po stanju iz leta 1902 glej v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog, I. zvezek. Ljubljana 1970, (dalje: GDZS/ZAP 1) str. 177.

⁴ Brezigar, n.d., str. 19, 77.

slovensko kmetijstvo?"⁵

Iz takšne podobe slovenskega kmetijstva kot so jo opazili in jo ocenili za neugodno takratni gospodarski in kmetijski 'veščaki', je izhajala tudi takratna vloga, ki jo je imel agrarni sektor pri modernizaciji Slovenije. Prav nič boljše, če ne celo slabše pa je bilo stanje kmetijstva in kmetov v drugih predelih, ki so se po prvi svetovni vojni združili v jugoslovansko državo.

Pri ugotavljanju vpliva agrarnega sektorja na modernizacijo je treba upoštevati stanje v njem na začetku 'kratkega 20. stoletja' kot je obdobje od konca prve svetovne vojne do 'padca berlinskega zidu' na začetku zadnjega desetletja 20. stoletja označil angleški zgodovinar Eric Hobsbawm. To je v našem zgodovinskem razvoju doba jugoslovanske države. Gre za državo, ki se glede na različna politična in gospodarska sistema, deli na t.i. prvo, tj. kraljevino s kapitalističnim gospodarstvom, in t.i. drugo Jugoslavijo, socialistično državo z vsemi značilnostmi socialističnega gospodarskega sistema. Poleg različnega političnega in gospodarskega sistema pa jo je v obeh obdobjih opredeljeval enotni gospodarski prostor. Oboje, nov državni in gospodarski prostor in nov politični in gospodarski sistem, sta vplivala na agrarni sektor. Ta je imel v obeh političnih in gospodarskih sistemih sicer različen položaj in vlogo v razvoju, pri čemer pa je skupna njegova vloga pri razvoju neagrarnih gospodarskih panog, predvsem industrije.

V različnih političnih in gospodarskih sistemih se je v jugoslovanski državi gledalo na eni strani na agrarni sektor precej podobno, imeli sta ga za pomemben del gospodarstva, na drugi pa tudi različno. V prvi Jugoslaviji je bilo kmetijstvo kljub Brezigarjevim napovedim o vlogi države pri njegovi rekonstrukciji in modernizaciji proizvodnje prepuščeno 'lastni' volji posameznih kmetovalcev; pogled na kmetijstvo je bil predvsem gospodarski, v drugi Jugoslaviji, v socialističnem političnem in gospodarskem redu, pa je bila vloga države v kmetijstvu ob še vedno prevladujoči zasebni zemljiški lastnini poudarjena in odločilna. Na kmetijstvo in njega modernizacijo se je gledalo predvsem skozi politična očala.

Vlogo agrarnega sektorja pri modernizaciji je pogojevalo stanje v agrarnem sektorju. Zaostalost in nerazvitost, ki sta bili značilni na začetku jugoslovanske države in počasen razvoj tega sektorja sta mu določala vlogo.

Težko, skoraj nemogoče je predstaviti vso 'živopisnost' razvoja agrarnega gospodarstva v novo nastali jugoslovanski državi. Dejstvo je, da se je stopnja razvoja močno razlikovala po predelih glede na zgodovinski razvoj. Jugoslovanska država je nastala z združevanjem ozemelj, ki so imela različen gospodarsko-zgodovinski razvoj. Za vse jugoslovanske pokrajine oziroma zgodovinske enote je bila značilna gospodarska zaostalost, ki je izhajala iz zakasnelega razvoja kapitalističnih odnosov. To velja še zlasti za agrarni sektor, glede na bolj razvite sosednje države oziroma dele držav, v katerih so bile nekatere jugoslovanske dežele. Avstroogrška kot najbolj razvita država z ozemlja, iz katerega je nastala jugoslovanska država, je tudi imela zakasneli razvoj kapitalističnih odnosov, pri čemer so bile v njenem okviru slovenske dežele med gospodarsko zaostalejšim delom dvojne monarhije. Po združitvi v jugoslovansko državo je bil zaradi razlik v dotedanem gospodarskem razvoju različen tudi nadaljnji razvoj. Slovenija, ki se je zaradi dediščine avstroogrškega obdobja od jugoslovanskega povprečja na gospodarskem

⁵ Fran Spillér-Muys: Agrarna vprašanja v Sloveniji. Ljubljana 1924, str. 5.

področju najbolj razlikovala, je iz vzdrževanega dela nekdanje avstroogrske monarhije postala v Jugoslaviji tehnološko in gospodarsko najbolj razviti del jugoslovanske države. To

velja tudi za čas t.i. druge Jugoslavije. Glede kmetijstva se je znašla v konkurenci bolj agrarnih, 'južnih' predelov nove države. To in posestna sestava s poudarkom na majhnih, ekonomsko neučinkovitih posestvih, je povzročalo krizo slovenskemu kmetijstvu, t.i. drugo strukturno krizo slovenskega kmetijstva, ki se je zaradi velike gospodarske krize v prvi polovici tridesetih let še zaostрила, tako da so bili kmetje na "robu preživetja". Dodatno pa je socialni položaj kmetov zaostрила še dolžniška kriza kot posledica zadolževanja kmetov v dvajsetih letih, za kar je bil vzrok tudi v večji porabi, kot so bili dohodki od kmetovanja.

Na eni strani je bila za vlogo agrarnega sektorja pri modernizaciji odločilna posestna sestava, na drugi pa tehnična stopnja kmetijstva. Ta je bila v različnih predelih jugoslovanske države različna, pri čemer pa je skupno to, da je bila glede na druge države zaostala in primitivna. Na začetku jugoslovanske države so namreč v mnogih predelih novo nastale države uporabljali namesto pluga še ralo in nasploh so kmetje uporabljali kmetijska orodja, ki so bila v kmetijsko naprednejših deželah in državah že zastarela. V kmetijstvu Jugoslavije ni bilo v času med svetovnima vojnama skoraj nobene mehanizacije. Leta 1920 je bilo tako v Jugoslaviji sicer dvakrat več plugov kot ral, vendar se je v mnogih predelih uporabljalo za oranje predvsem ralo. To je veljalo za nekatere hribovite predele v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Črni gori. V Hercegovini, v Mostarski oblasti (upravni enoti), je bilo tako leta 1925 popisanih 15.819 ral in le 352 plugov. Po popisu tega leta pa več kot tretjina kmečkih gospodarstev v Jugoslaviji sploh ni imela nobene naprave za oranje. Prav tako so prevladovali leseni plugi; po koncu druge svetovne vojne je popis poljedelskega orodja razkril, da je od celotnega števila plugov bila četrtnina lesenih.⁶ Najboljše stanje glede uporabe plugov je bilo v Sloveniji; leta 1925 je bilo v Sloveniji 104.000 železnih plugov. Še slabše stanje pa je bilo glede posedovanja in uporabljanja tehnično bolj naprednih kmetijskih naprav (sejalniki, kosilnice, mlatilnice, slamoreznice ipd.), strojev (traktorjev, kombajnov) pa je bilo resnično malo; v Sloveniji je bilo po popisu leta 1925 8 traktorjev, 5 v mariborski in 3 v ljubljanski oblasti.⁷ V letih 1933-1937 je bilo uvoženo v Jugoslavijo le 49 ton traktorjev in lokomobil, 'traktorjev' na parni pogon.⁸ Do druge svetovne vojne slovenski kmet za obdelavo zemlje ni uporabljal strojev na motorni pogon. Po računu iz leta 1938 je celotna mehanizacija slovenskega kmetijstva nadomeščala le 2,5 do 3,3% vseh za kmetijska dela potrebnih delovnih dni. Nova tehnika ni zato imela bistvenega vpliva niti na način obdelovanja niti na obliko in organizacijo kmetijskih posestev niti na povprečno višino hektarskega donosa; ta je od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne nihala v precej ustaljenih velikostih.⁹

Zemlja je bila obdelovana tako še pretežno ročno z uporabo človeške delovne sile. Te je bilo sicer dovolj, saj je bila stopnja agrarne prenaseljenosti velika; na

⁶ Nikola Vučo: Poljoprivreda Jugoslavije 1918-1914. Beograd 1958, str. 57.

⁷ GDZS/ZAP 1, str. 218.

⁸ Vučo, n.d., str. 59.

⁹ GDZS/ZAP 1, str. 247, 272.

100 ha orne zemlje je prišlo 114 zaposlenih v kmetijstvu, kar je bilo glede na druge države v istem obdobju za dvakrat ali celo trikrat več. Med najvišjimi v Evropi je bila tudi poljedelska prenaseljenost (glede na obdelovalno zemljo) v Sloveniji; na km² obdelovalne zemlje je tako v Dravski banovini prišlo 190, 6 kmetijskih

valcev. Najvišja agrarna prenaseljenost v Sloveniji je bila med obema svetovnima vojnama v predelih vzhodne Slovenije, od Prekmurja do Krškega.¹⁰

Kmetijstvu je primanjkovalo tudi vprežne živine, konj in govedi. Od začetka dvajsetih let je število vprežne živine nenehno upadalo, kar je bilo še posebej opazno pri govedih. To se je povezovalo tudi z gnojenjem, saj je bilo poljedelstvo glede na nizko porabo umetnih gnojil odvisno le od naravnega gnoja. Poraba umetnih gnojil je bila zelo majhna. Glede na obdelovalne površine je bil v začetku dvajsetih let porabljen na enem hektaru le en kilogram umetnega gnojila. Umetna gnojila je začel v večji meri uvajati v predele Slovenije, ki jih je v času 2. svetovne vojne zasedal, šele nemški okupator in na ta način povečal donosnost kmetijstva, ker je bilo to pomembno za zagotavljanje preskrbe v okviru njihovega vojnega gospodarstva in vodenja vojne.

Majhna uporaba umetnih gnojil je imela za posledico nizke hektarske pridelke, predvsem glede žit, ki jih je bilo treba uvažati kljub sorazmerno visokemu žetvenemu 'prinosu' v Vojvodini in še v nekaterih predelih. Tam so bili doseženi tržni presežki, medtem ko so drugi predeli jugoslovanske države bili deficitarni.¹¹ Med svetovnima vojnama je bilo v jugoslovanski del Slovenije uvoženo iz drugih predelov Jugoslavije letno 7000 do 10.000 vagonov krušnih žit, kar je bila tretjina ali celo več od potreb.¹²

Osnovna naloga oziroma namen kmetijstva kot poglobitnega dela agrarnega sektorja je pridelovanje hrane in surovin za industrijsko predelavo. V tem je treba videti tudi poglobitno vlogo agrarnega sektorja pri modernizaciji. Njegov delež je bil odločilen, neposredno in posredno, pri industrializaciji tako v prvi kot v drugi Jugoslaviji. Kolikšno vlogo je pri tem imel, pa je bilo odvisno najprej od modernizacije agrarnega sektorja oziroma uvajanja modernizacije v agrarni sektor.

Na modernizacijo agrarnega sektorja je imel nedvomno veliko, odločilno vlogo neagrarni sektor. Ta je na modernizacijo agrarnega vplival z dosežki 'tehnične revolucije' in spremembami načina življenja. Agrarni sektor pa zaradi stopnje razvoja, kakršno je imel pred drugo svetovno vojno in glede na opremljenost, ni mogel kaj dosti vplivati na modernizacijo življenja in gospodarjenja. Njegov vpliv je bil dejansko bolj posreden. Bil je posledica prav njegove zaostalosti. Agrarna prenaseljenost je namreč že pred drugo svetovno vojno povzročala zapuščanje vasi in zaposlovanje v neagrarnih gospodarskih panogah. Mnogi niso zapustili le svojega doma, vasi ampak tudi domovino; odšli so s 'trebuhom za kruhom' v izseljeništvu. "Slovenska zemlja po svojih prirodnih svojstvih ni usposobljena, da bi preživljala zelo veliko število prebivalstva, ki bi živelo od kmetijstva", je ugotovljajal Anton Melik.¹³ Glede

¹⁰ Svetozar Ilešič: Agrarna prenaseljenost Slovenije. V: Tehnika in gospodarstvo, 1940, št. 3-4, str. 61, tab. I.

¹¹ Vučo, str. 62, 67.

¹² GDZS/ZAP 1, str. 272.

¹³ Anton Melik: Slovenija, I/2. Ljubljana 1936, str. 639.

na posestno stanje pred drugo svetovno vojno, ko je imelo 57,4% kmetijskih gospodarstev manj kot 5 ha, kar so pred vojno smatrali za minimum, da lahko povprečno velika družina živi od kmetovanja, in zaradi stanja agrarne prenaseljenosti, se je namreč že pred vojno ponujalo kot edina rešitev za izboljšanje položaja odhajanje presežka delovne sile iz agrarne v neagrarne dejavnosti. Za to pa je bil potreben pogoj: razvite neagrarne gospodarske panoge, predvsem industrija, ki je potrebovala

delovno silo. Največji obseg deagrarizacije, ki je bila povezana s proletarizacijo, je bil v Sloveniji pred drugo svetovno vojno prav okoli največjih industrijskih središč. Spremembe v agrarnem sektorju, spreminjanje poklicne sestave prebivalstva, so bile dejansko posledica potreb industrije. Tempo in intenzivnost deagrarizacije pa sta bila 'naravna', odvisna od ekonomskih razlogov kmečkega prebivalstva, ki je iskalo glede na stanje v kmetijstvu, zaradi neugodne posestne sestave, zaslužek zunaj kmetijstva. V prvi polovici tridesetih let, ko je bil učinek velike gospodarske krize najmočnejši, se je povečal priliv delovne sile iz vasi v mesta.¹⁴

Odhajanje z vasi oziroma z zemlje je dobilo večji obseg po drugi svetovni vojni. Prav delovna sila, ki je prihajala iz agrarnega sektorja in pa akumulacija kapitala, ki ga je ta ustvarjal, je bila pglavilna vloga agrarnega sektorja pri modernizaciji. To je veljalo za čas druge Jugoslavije, predvsem za prvo obdobje po drugi svetovni vojni, ko je postal agrarni sektor osnovni vir za industrializacijo kot najvidnejši izraz modernizacije.

V prvi Jugoslaviji je bilo kmetijstvo bolj ali manj stvar kmetov samih, država pa na razmere v njem niti ni želela bistveno vplivati. Kljub željam in napovedim Milka Brezigarja ob vstopu Slovenije v jugoslovansko državo, da bo država poskrbela za "proizvajalno zemljedeljsko reformo", kajti "narod ima naravno pravico zahtevati, da se obdeluje zemlja na najracionalnejši način", zato "mora imeti pravico, da predpiše kmetu način obdelovanja" in napovedim, da bo "državni in družabni interes na uspevanju zemljedeljstva" moral "biti tudi potom zakonodaje dokumentiran",¹⁵ ni državna oblast med svetovnim vojnima 'pritiskala' na kmetijstvo. Skrbela je za strokovni vidik kmetijstva, da bi se povečala proizvodnja. To se je 'drastično' spremenilo po drugi svetovni vojni. Agrarni sektor je postal namesto gospodarskega in strokovnega bolj politično in ideološko vprašanje. Šlo je za odnos državno-partijske oblasti do kmetijstva in še bolj do kmeta kot virov za akumulacijo potrebne kapitala in delovne sile za pospešeno industrializacijo. Potekal je proces, podoben prvotni akumulaciji, ki je bil glede na celotni odnos do kmetijstva kot gospodarske panoge in kmeta kot proizvajalca imenovan prvotna socialistična akumulacija.¹⁶ To je bil v bistvu razredni spopad 'proletarske' oblasti s kmeti kot zemljiškimi lastniki za potrebe razvoja neagrarnega gospodarstva, predvsem industrije. Sredstvo takšne politike so bile od države določene cene, ki

¹⁴ Nikola Vučo. Migracije seljaštva u gradove za vreme ekonomske krize 1930-1934. u Jugoslaviji. V: Jugoslovenski istorijski časopis, 1975, št. 1-2.

¹⁵ Brezigar, n.d., str. 78-79.

¹⁶ Gre za teoretične poglede sovjetskega ekonomista Evgenija A. Preobraženskega iz sredine dvajsetih let, ki je videl možnost hitre industrializacije na račun kmetijstva in kmetov in to preko t.i. škarij cen. Kljub prvotnemu Stalinovemu nasprotovanju tej teoriji (Preobraženski je bil blizu Trockemu) in politiki, jo je konec dvajsetih let z uvedbo načrtnega gospodarstva 'petletk' in kolektivizacijo (uvajanjem kolhozov), uveljavil in iz nje napravil 'model' socialističnega kmetijstva. V mnogih potezah je bil ta 'model' uveljavljan po drugi svetovni vojni tudi v Jugoslaviji.

so bile za kmetijske pridelke nizke, kar je imelo učinek 'škarij cen' in pa pritegnitev, večkrat tudi s prisilo, delovne sile iz kmetijstva v industrijo.

Agrarni sektor, v prvi vrsti kmetijstvo, je bil vir industrializacije. To je najbolj prišlo do izraza v prvem obdobju po drugi svetovni vojni, v času 'prve petletke', še posebej pa je bilo to poudarjeno zaradi mednarodnih političnih razmer, nastalih ob sporu Jugoslavije z informbirojejskimi državami (1948-1953) in nastalo gospodarsko blokado. Agrarni sektor je bil takrat osnovni vir akumulacije sredstev po-

trebnih za industrializacijo, ki jo je država ustvarjala s politiko cen in pa 'bazen', iz katerega je črpala delovno silo. To pa je pomenilo velik odliv delovne sile iz kmetijstva v neagrarnne panoge in skokovito deagrarnizacijo.

Poleg tega, da je podeželje predstavljalo 'bazen', od koder se je črpala delovna sila za delovanje neagrarnnega sektorja, kar je povzročalo sorazmerno hitro padanja deleža tistih, ki jim je kmetijstvo oziroma kmetovanje pomenilo edini vir zaslužka, je agrarni sektor imel tudi vlogo vira sredstev za razvoj neagrarnnega sektorja. Osnovni način zajemanja teh je bil s 'škarjami cen'. Šlo je za razliko v cenah poljedelskih pridelkov, ki jih je kmet prodajal in cenami izdelkov, ki jih je kupoval. To velja za čas med svetovnima vojnama in tudi za čas socializma, zlasti za njegovo zgodnje obdobje. Po združitvi v jugoslovansko državo je Slovenija zaradi svoje posestne sestave in tehnično premalo razvitega kmetijstva v primerjavi z nekaterimi drugimi predeli, npr. Vojvodino, to čutila tudi glede cen kmetijskih pridelkov, ki jih je kmet prodajal in industrijskih proizvodov, ki jih je kupoval. V obdobju pred prvo svetovno vojno in po njej, po podatkih Frana Erjavca za leto 1913 in 1926, so cene industrijskih proizvodov v Sloveniji zrasle bolj od cen kmetijskih pridelkov, to je od tega, kar je mogel kmet sam prodati. Cene tistega, kar je kupoval, so narasle mnogo bolj kot cene pridelkov. V povprečju je bil indeks rasti za kmetijske pridelke nižji od potrebsčin, ki jih kmet bil prisiljen kupovati.¹⁷ Poleg tega je državna oblast s fiskalno politiko zajemala od kmečkega prebivalstva sredstva, ki jih ni vračala v kmetijstvo; precej izdelkov, ki jih je moral kmet kupovati, je bilo monopoliziranih (npr. petrolej, vžigalice, tobak, ...), kar je ceno teh izdelkov še zviševalo. Po drugi strani pa so po letu 1926, ko je bilo konjunktura kmetijstva konec, cene kmetijskih pridelkov hitro padale; v treh letih (1923-1926) je cena 1 kg govedine (živa teža) padla skoraj za polovico, prašičev za 60%. Po tem letu je še bolj opazno padanje cen kmetijskih pridelkov.¹⁸ Kljub sorazmerno ugodnemu položaju kmetijstva do sredine dvajsetih let je zaradi razlike v cenah, predvsem pa zaradi mnogih posrednikov pri prodaji kmetijskih pridelkov, razlika med tistim, kar je kmet dobil in cenami na tržišču, krepila neagrarni gospodarski sektor. Še bolj so se 'škarje cen', ko so se cene neagrarnih izdelkov dvigale hitreje kot kmetijskih pridelkov, odprle z gospodarsko krizo v prvi polovici tridesetih let. V času krize so cene kmetijskih pridelkov padle v Jugoslaviji za 56%, cene industrijskega blaga pa le za 25%.¹⁹ 'Škarje cen' so najbolj prizadele male kmete, ki so bili v večini. Dohodki malih kmetov, ki niso mogli biti niti tržno usmerjeni, niso namreč niti v času konjunktura kmetijstva dosegali

¹⁷ GDZS/ZAP 1, str. 640

¹⁸ Ivan Bratko: Gibanje cen in naše kmetijstvo. V: Obzorja, 1938, št. 11, str. 390.

¹⁹ Vučo, n.d., str. 83.

povprečne mezde.²⁰ Izračun glede na cene oblačil in na proračun male kmetije, je pokazal, da so bili izdatki za obleko kmečke družine s takšne kmetije trikrat večji, kot je bil proračun takšnega posestva.²¹

Način, da se je prelival denar iz agrarnega v neagrarni sektor, je bil poleg 'škarij cen' tudi posredništvo in agentura pri prodaji kmetijskih pridelkov (posredniške škarje). Denar, ustvarjen z razliko med ceno, ki jo je plačal posrednik proizvajalcu, in tisto, po kateri je prodal ta proizvod trgovcu, se namreč običajno ni vračal, ali le manjši del v agrarni sektor. Služil je za naložbe v neagrarno gospodarstvo.

Na 'škarjah cen' je temeljil tudi način zajemanja akumulacije iz kmetijstva za potrebe industrializacije po drugi svetovni vojni. Na račun industrije in to težke, za kar je bil ideološki in politični motiv v 'prvi petletki', je bilo v planskih dokumentih zanemarjeno oziroma prezrto kmetijstvo kot panoga, ki bi tudi potrebovala razvojno spodbudo. Medtem ko je bilo v 'petletki' načrtovano povečanje industrijske proizvodnje glede na leto 1939 za 5 krat, je bilo za kmetijstvo predvideno povečanje za 1,5 krat, pri čemer se je računalo, da bo šlo to povečanje ob dejansko nespremenjenih zasejanih površinah na račun povečanja mehanizacije in gnojenja z umetnimi gnojili; število traktorjev naj bi se dvignilo za 2,6 krat, umetna gnojila pa za 9,6 krat.²² Vrednost kmetijske proizvodnje naj bi se dvignila z mehanizacijo in kemizacijo, torej z modernizacijo agrarnega sektorja. Zaradi različnih razlogov do tega ni prišlo.

Kmetijstvo so v izvajanju 'petletke' zaznavali kot "življenjski problem našega petletnega plana",²³ ker je zaostajalo za načrtovanim. Vzrok za to pa je bil predvsem v zapostavljanju kmetijstva v 'planu' in s tem manjši pozornosti do njega. Kmetijstvo je bilo namreč gospodarska panoga, v kateri je prevladovala zasebna lastnina in zato so bili kmetje razumljeni kot razredni nasprotniki. Zapostavljanje kmetijstva v načrtovanju 'petletke' in pa predvsem njeno izvajanje je imelo za posledico, da je bil v Sloveniji šele leta 1956 dosežen predvojni obseg kmetijske proizvodnje, opazna rast kmetijske proizvodnje pa je bila dobrih deset let kasneje. Takrat se je začelo bolj pospešeno modernizirati tudi kmetijstvo. Kmetje, bolj natančno tisti, ki so se s kmetovanjem ukvarjali po delu v službi, so začeli kupovati mehanizacijo po načelu traktor v vsako hišo. Seveda se je kmetijstvo moderniziralo že prej, vendar je bil 'boom' modernizacije od začetka sedemdesetih let. Takrat se je bolj jasno pokazala vloga neagrarnega sektorja pri modernizaciji agrarnega. Če ne drugače, s tem da je dobršen del sredstev za nakup kmetijske mehanizacije, ki je kmetijstvo dvignila, bil ustvarjen v neagrarnem gospodarstvu, večina z 'zdomstvom'. V tem je mogoče videti vzajemnost odnosa med agrarnim in neagrarnim sektorjem pri modernizaciji ne le gospodarstva, ampak celotne družbe.

Sredstva za pospešeno in politično opredeljeno industrializacijo po drugi svetovni vojni, skupaj z elektrifikacijo enačeno s socializmom, je v veliki meri prispevalo kmetijstvo. Ustvarjena so bila s 'škarjami cen', ki so predstavljale razliko med višino industrijskih izdelkov in kmetijskih pridelkov. Cene so bile administra-

²⁰ Bratko, n.d., str. 401.

²¹ Prav tam, str. 399-400.

²² UL FLRJ, 36-280, 30. 4. 1947; Zakon o petletnem načrtu narodnega gospodarstva FLRJ v letih 1947-1951.

²³ Boris Kidrič: Zbrano delo, III. Knjiga. Ljubljana 1978, str. 313; Nekaj izkušenj iz prvega leta petletnega plana.

tivno določene, njihova višina pa je bila odvisna predvsem od višine proizvodnih stroškov. Ti so bili v industriji sorazmerno visoki, kar je ceno industrijskih proizvodov zvišalo, medtem ko so bile odkupne cene kmetijskih pridelkov določene nizko. Državna akumulacija se je ustvarjala prek davka na promet proizvodov.²⁴

Industrializacija po drugi svetovni vojni je kot najbolj izrazito dejanje modernizacije pomenila vzrok za zmanjševanje deleža kmetijskega prebivalstva. To je v resnici najboljši pokazatelj vloge, ki jo je imel agrarni sektor pri modernizaciji gospodarstva in družbe v obeh obdobjih jugoslovanske države. Njegovo število je

hitro padalo; leta 1910 je bil delež kmetijskega prebivalstva v Sloveniji 66,7%, dvajset let kasneje 58,8%, leta 1948 48,9%, v začetku šestdesetih let 31,6%, dvajset let kasneje pa 8,2%. V tem obdobju je od enega do drugega popisa prebivalstva padal delež prebivalstva, ki je živelo od kmetijstva kot gospodarske panoge, za okoli 10%, seveda pa popisi niso bili enakomerni na vsakih deset let. Vsekakor je največji padec prav v času pospešene industrializacije, v času prve petletke, ko je od popisa 1948 do popisa 1953 delež kmetijskega prebivalstva padel za 14%. Število prebivalstva je raslo, število kmečkega prebivalstva pa je padalo in to hitreje od rasti celotnega prebivalstva. Padec je šel predvsem na račun zapuščenja kmetijstva in zaposlovanja v neagrarni proizvodnji.²⁵ Spreminjanje socialne in poklicne sestave prebivalstva s padanjem kmetijskega je bilo v različnih predelih jugoslovanske države različno. Med svetovnjima vojnama je od popisa leta 1921 do naslednjega leta 1931 v jugoslovanskem merilu naraslo število od dela v agrarnih panogah živečega prebivalstva za 15,%, njihov delež v celotnem prebivalstvu pa je padel iz 78,7% na 76,4%. Po drugi svetovni vojni pa je število kmetijskega prebivalstva v Jugoslaviji padalo, še bolj pa je padal delež v celotnem prebivalstvu. Padanje kmetijskega prebivalstva v Jugoslaviji pa je bilo mnogo bolj počasno kot v Sloveniji; glede na število v letu 1931 je bil v jugoslovanskem okviru padec minimalen, za 0,4 indeksne točke v letu 1948 (v Sloveniji pa za 14 indeksnih točk).²⁶ V času industrializacije v okviru 'petletke' je bil padec deleža kmetijskega prebivalstva v Sloveniji petkrat večji, kot je bil v jugoslovanskem merilu.

Kljub padanju števila kmetijskega prebivalstva, pa se delež živečih na vasi ni tako hitro spreminjal. Tisti, ki so se zaposlovali v nekmetijskih dejavnostih, so v veliki večini še vedno bivali na vasi, na kmetijskih posestvih in se poleg dela v neagrarnih panogah v popoldanskem času ukvarjali z obdelavo svoje zemlje. Leta 1953 pa je v Sloveniji 63% vseh, ki so bili zaposleni v neagrarnih dejavnostih, živelo na vasi v t.i. mešanih gospodarstvih. Za razliko od razmer pred drugo svetovno vojno, ko so bili mnogi, zlasti mali kmetje z do 5 ha velikimi posestvi prisiljeni poiskati dopolnilni zaslužek za preživetje v neagrarnih dejavnostih, je po drugi svetovni vojni postalo delo zunaj kmetijstva osnovni vir zaslužka, kmetovanje pa je postalo dopolnilna dejavnost namenjena predvsem zadovoljitvi lastnih potreb. Kmetije 'polproletarcev' so zanje dobile značaj ohišnic. Med polproletarci so bili najbolj zastopani tisti z malimi kmetijami; v začetku

²⁴ UL FLRJ, 105-736, 27. 12. 1946; Zakon o davkih; 106-762, 31. 12. 1946; Uredba o enotnih cenah.

²⁵ Živko Šifrer: Demografski razvoj kmečkega prebivalstva v Sloveniji. V: Prikazi in študije, 1962, 10-11.

²⁶ Jugoslavija 1918-1988: statistički godišnjak. Beograd 1989, str. 39, tab. 3-5.

šestdesetih let je bilo med posestniki z do 0,5 ha obsegajočimi posestvi tri četrtine polproletarcev, medtem ko se je zaposlovalo zunaj kmetijstva le tretjina tistih, ki so imeli 10 in več ha velike kmetije.²⁷ V mešanih gospodarstvih je dohodek, ki so ga ustvarjali zaposleni zunaj kmetijstva, postajal z leti čedalje bolj pomemben. Med denarnimi prejemki kmečkih gospodinjev so namreč prevladovali od srede šestdesetih let tisti, ki so bili ustvarjeni zunaj kmetijske dejavnosti na kmetiji. Sredi petdesetih let je bilo dve tretjini denarnih prejemkov ustvarjenih v kmetijstvu, zunaj njega tretjina. Ta razmerja so se nenehno spreminjala tako, da je delež denarnega dohodka zunaj kmečkega gospodarstva rasel. Leta 1960 je kmečko gospodarstvo ustvarilo le še polovico denarnih prejemkov iz kmetijske dejavnosti, do konca šestdesetih let pa manj kot tretjino. Od srede šestdesetih let so člani kmečkega gospodinjstva zaposleni zunaj kmetijstva v delovnem razmerju prinašali domov več denarja, kot so ga ustvarili s kmetovanjem.²⁸ V polproletarstvu je viden vzajemni odnos agrarnega in neagrarnega sektorja pri modernizaciji; delovna sila za neagrarne dejavnosti je prihajala z vasi, kamor pa se je vračal zaslužek, ki je pomenil sredstvo za modernizacijo kmetijstva.

V obdobju 'prve petletke' je imel agrarni sektor najbolj voden in aktivni položaj in vlogo pri modernizaciji, za kar je treba šteti tudi spreminjanje deleža kmetijskega prebivalstva. Zaradi velikega obsega zaposlovanja delovne sile iz kmetijstva v neagrarnih panogah, ko je v njih število delovne sile raslo več kot dvakrat hitreje od proizvodnje, pa je število zaposlenih v agrarnem gospodarstvu padalo. Hkrati pa so rasle potrebe po kmetijskih pridelkih, zaradi preskrbe v neagrarnih panogah zaposlenega prebivalstva, zato je snovalec jugoslovanske kmetijske politike 'zgodnjega socializma' Edvard Kardelj opozarjal, da so v kmetijstvu potrebne spremembe - "rekonstrukcija in dvig kmetijstva" - ki bodo dale večjo produkcijo.²⁹ V povečani kmetijski proizvodnji in v novi organizaciji kmetijstva je namreč videl sredstvo za uspešno industrializacijo. Zavedal pa se je tudi, da morata biti razvoj kmetijstva in industrije skladna ter da kmetijstvo ne sme zaostajati. Iskal je način za boljšo organizacijo kmetijstva, ki je bilo v Jugoslaviji tehnološko zelo zaostalo, predvsem pa je bilo v posestni sestavi izrazito razparcelirano na majhna posestva (posesti do 5 ha površine je bilo pred vojno okoli 62% v Jugoslaviji, 57% v Sloveniji). Prav v tej "atomizirani" posestni sestavi je videl zavoro za hitrejši razvoj kmetijstva, da bi lahko sledil procesu industrializacije in ga podpiral. Pogoj za 'rekonstrukcijo' kmetijstva pa je videl v tehnološkem napredku, v večji uporabi strojev v kmetijstvu. Da pa bi bilo to mogoče in ekonomsko smotno, je bil pogoj drugačna organizacija kmetijske proizvodnje. Organizacijsko sredstvo za rekonstrukcijo kmetijstva pa je videl v združništvu.

Prav zaradi takšne politike, kot jo je imela državna oblast do agrarnega sektorja, je ta odigral odločilno vlogo pri modernizaciji po drugi svetovni vojni. Dejansko pa je agrarni sektor bil le sredstvo modernizacije. Politična in ideološko usmerjana industrializacija, kakršna je bila v obdobju 'prve petletke', pa tudi kasnejša, je v Sloveniji povzročila proces preoblikovanja stare klasične agrarne

²⁷ Jože Levstik: Polproletariat pri nas. V: Teorija in praksa, 1966, št. 3, str. 373.

²⁸ Statistični letopis SR Slovenije 1985, str. 486, tab. 27-5, 27-6.

²⁹ Edvard Kardelj: Problemi naše socialistične graditve, knjiga I. Ljubljana 1956, str. 113; Kmetijsko združništvo v planskem gospodarstvu.

strukture. Zaradi zaposlovanja zunaj kmetijstva se je zmanjševalo število kmetijskega prebivalstva. V posameznih obdobjih, ta so bila odvisna od sprememb v gospodarski politiki, sta bila stopnja in tempo deagrarnizacije različna. Bila je odvisna od stopnje vlaganja v industrijo, od njenega razvoja oziroma od zaposlovanja v neagrarnih gospodarskih panogah. Zaposlovanje v neagrarnem gospodarstvu je tako na eni strani pomenilo proces deagrarnizacije, na drugi pa tudi urbanizacije, čeprav je v primeru Slovenije ta zaostajala. Deagrarnizacija je pomenila poleg spreminjanja poklica tudi spremembe v prostoru z zapuščanjem zemlje. Zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih, zlasti v industriji, je bilo v Sloveniji mnogo večje, kot je bilo zapuščanje vasi in naseljevanje v mestih. 'Beg z zemlje' je bil namreč hitrejši od 'bega z vasi', kar je povzročalo nastajanje t.i. polproletariata oziroma "part time farmerjev" in mešanih kmečkih gospodarstev, kar je sicer značilnost, ki velja za prehajanje iz kmetijsko v industrijsko usmerjeno obdobje družbenega razvoja. Močan je bil ta proces v Sloveniji, kjer je v začetku šestdesetih mešanih kmetij le 49%, na koncu desetletja pa že 54%, kar je pomenilo, da je bilo takšnih kmetijskih posestev, ko je kmetija živela bolj od zaslužka v neagrarnih dejavnostih kot od kmetovanja, okoli 100.000. V ozki zvezi z mešanimi kmetijami so bile tudi dnevne migracije zaposlenih na delovna mesta iz vasi v mesto. 'Vozači' so vsakodnevno prihajali na delovno mesto v bližnja, pa tudi oddaljenejša industrijska središča. Na začetku šestdesetih let je tako prihajalo na delo iz bližnje in širše okolice okoli 60% vse delovne sile v Sloveniji.³⁰ Kljub velikemu obsegu dnevne migracije in razpršene urbanizacije, ko so se industrijsko razvijali tudi manjši regionalni centri in obmestna podeželska naselja, ki so se tudi modernizirala in se 'pomestila', pa so večja naselja, kjer so bila delovna mesta, zaradi preseljevanja vanje vseeno rasla. V začetku sedemdesetih let je sicer še vedno največ prebivalcev Slovenije, okoli tretjina, živelo v majhnih naseljih, ki so imela do 300 prebivalcev, torej na vasi, na drugi strani pa jih je več kot petina živela v naseljih z več kot 15.000 prebivalci.³¹ Število prebivalcev je padalo v naseljih z do 1200 prebivalci, glede na popise prebivalstva pa je naraslo v naseljih z več prebivalstva. V mestih je tako leta 1961 živela tretjina prebivalcev Slovenije, dvajset let kasneje pa 42,5%.³²

Spremembe, ki jih je doživljal agrarni sektor s padanjem deleža kmetijskega prebivalstva, pa so bile v vzročno-posledični zvezi s posestno sestavo. Značilna so bila majhna, za preživetje le od kmetijske dejavnosti premajhna posestva, kar je povzročalo 'beg z dežele' oziroma natančneje, vsaj kar velja za čas po drugi svetovi vojni, 'beg z zemlje'. Posestne sestave nista spremenili niti obe agrarni reformi, prva med svetovnimi vojnami, druga pa po drugi svetovni vojni, kajti obe sta imeli bolj politično-socialni namen kot pa ekonomskega. V resnici sta še povečali število malih posestev, ki so že itak bila na robu preživetja in niso bistveno prispevala k obsegu kmetijske proizvodnje, zlasti glede ustvarjanja tržnih viškov in prodaje, saj so bila takšna mala posestva usmerjena avtarkično. Število kmetij do 5 ha skupne površine se je v Sloveniji od začetka 20. stoletja (leta 1902) povečalo iz okoli 36% na 57,4% leta 1931. Z agrarno reformo pa se ni spremenil način

³⁰ Vladimir Klemenčič: Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij. V: Geografski vestnik, 1960, str. 119.

³¹ Razvitak stanovništva Jugoslavije u posleratnom periodu. Beograd 1974, str. 109, tab. 38.

³² Statistični letopis SR Slovenije 1981, str. 600, tab. 34-2.

obdelovanja, ki je bil še zlasti na majhnih posestvih odvisen od tradicionalne, ročne obdelave. To velja tako za čas po prvi kot za čas po drugi svetovni vojni. Z agrarno reformo izvedeno po drugi svetovni vojni si je državna oblast s tem, da je bil učinek tako uzakonjene agrarne reforme, ki je imela načelo, da pripada zemlja tistemu, ki jo obdeluje in ki je nima dovolj, torej socialno izhodišče, ustvarila s povečanjem števila malih posestev pogoj za pritegnitev delovne sile iz vasi za potrebe industrializacije. Že ob pripravljanju agrarne reforme so v zveznem ministrstvu za kmetijstvo ugotavljali, glede na potencialne interesente, to je tiste z majhnimi posestvi, da zemlje, zajete v zemljiški sklad, ne bo za vse dovolj, zato "se mora del napotiti v druge gospodarske dejavnosti (v industrijo)".³³ Agrarna reforma v drugi Jugoslaviji je bila že glede na takšna načelna izhodišča, še bolj pa zaradi učinka in posledic bolj

pospeševalec deagrarnizacije kot pa ukrep, s katerim naj bi se bistveno izboljšala posestna sestava kmetijstva in povečala njegova proizvodnja. Agrarna reforma v drugi Jugoslaviji je ustvarila 284.527 novih posestev in še bolj razdrobila posestno sestavo in zmanjšala posestva oziroma povečala število majhnih posestev do 5 ha površine. Največje povečanje je bilo pri kmetijah, ki so merile od 2 do 5 ha; število teh se je povečalo za 191.000, kar je bilo dve tretjini od povečanega števila posestev leta 1949 glede na stanje 1931, ko je bil zadnji predvojni popis.³⁴ Po izvedbi agrarne reforme je bilo v Sloveniji (brez Primorske) leta 1949 40.800 posestev več kot ob zadnjem popisu pred vojno. Vzrok tega povečanja sicer ni le agrarna reforma, je pa poglobitveni. Najbolj se je povečalo število posestnikov, ki so jih ob popisovanju leta 1949 označili za "nekmetovalce", kar so bili kmetje - posestniki kmetije, iz katere je bil nekdo zaposlen v neagrarni dejavnosti. Takih posestnikov, resda z majhnimi kmetijami, v veliki večini malih kmetov s kmetijami pod 5 ha, je bilo dobra tretjina vseh posestev leta 1949. Skupaj s posestvi velikimi do 5 ha so predstavljali dve tretjini vseh posestev v Sloveniji, kar pomeni, da se je število malih posestnikov povečalo.³⁵ Ti so bili torej potencialna delovna sila za industrijo.

Na drugi strani pa ni bilo mogoče ob takšni posestni sestavi in razdrobljenosti že tako majhnih kmetij, kot tudi zaradi kakovosti zemlje in načina obdelovanja, ta se dejansko ni spremenil glede na predvojno, pričakovati takšnega hektarskega pridelka, ki bi zadovoljeval čedalje večje potrebe po hrani zaposlenih v neagrarnem gospodarstvu. Državno-partijska oblast je rešitev videla v združevanju kmetijskih proizvajalcev v kmečkih delovnih zadrugah, to je v kolektivizaciji. Na neki način je bilo to posledica agrarne reforme, ki ni ustvarila pogojev za modernizacijo v kmetijstvu.

Pri določanju vloge agrarnega sektorja pri modernizaciji je pomemben delež tudi izvoz kmetijskih pridelkov. Tako je leta 1934 sklenila Jugoslavija s Tretjim rajhom trgovinski sporazum, s katerim je ta kupoval jugoslovanske kmetijske pridelke (žito itd.), ki jih je sicer bilo težko plasirati na trgu. Plačevali so jih po višjih

³³ Nikola L. Gaćeša: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948. Novi Sad 1984, str. 142-143.

³⁴ Podatki po Vladimir Stipetić: Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945-1948. V: Rad JAZU, knjiga 300, Zagreb 1954, str. 464, tab. 24.

³⁵ Zdenko Čepič: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji: (1945-1948). Maribor 1995, str. 250.

cenah, kot so bile te na svetovnem tržišču, in to klirinško z industrijskim blagom, pa tudi z orožjem. Pomemben izvozni artikel, ki je državi prinašal potrebna sredstva, je bil tudi les. Po drugi svetovni vojni, predvsem v času informbirojevske gospodarske blokade, je izvoz lesa igral pomembno vlogo pri pridobivanju kapitala, potrebnega za izvajanje industrializacije. Poleg rudarstva je zato postalo gozdarstvo tista panoga, od katere naj bi bila odvisna uspešnost 'prve petletke'. Pri sečnji lesa za izvoz, pri tem je med jugoslovanskimi republikami prednjačila Slovenija, ki je morala prevzeti četrtno zveznega izvoza lesa, se je pretiravalo, saj je sečnja presegala prirastek gozdov.

V gospodarskem razvoju in v modernizaciji v celovitem razumevanju tega pojma je bila udeležba in vloga agrarnega sektorja v obeh politično-gospodarskih obdobjih jugoslovanske države sicer pomembna in velika, ni pa bil agrarni sektor tisti, ki je bil v vlogi pogojevalca gospodarskega razvoja. Agrarni sektor je bil predvsem sredstvo razvoja, zaradi katerega pa je spremembe doživel tudi sam. Njegova vloga je bila odvisna od stanja in razmer v samem agrarnem sektorju, zato je bila v veliki meri odvisna od modernizacije agrarnega sektorja, tj. uvajanja 'tehnične revolucije' v kmetijsko proizvodnjo. Prispevek, ki ga je dajal agrarni sektor modernizaciji, pa je izhajal prav iz zaostalosti tega sektorja tako v tehničnem kot v 'psihološkem' pogledu oziroma iz konservativnosti kmetovalcev kot tudi prepuščenosti tega sektorja samemu sebi glede na majhno skrb državnih oblasti zanj. To je povzročalo spremembe, kot je bilo zmanjševanje kmetijskega prebivalstva z deagrarizacijo in z njo vzročno povezanimi procesi, kot je urbanizacija, tako v smislu razvoja mestnih naselij kot širjenja mestnega načina življenja. Vloga, ki jo je imel pri modernizaciji agrarni sektor, je bila tako na eni strani odvisna od stanja v agrarnem sektorju, na drugi pa od stopnje modernizacije, ki jo je sam doživel. Ta pa je v vsem "kratkem 20. stoletju" tekla pri nas sorazmerno počasi. Od stopnje modernizacije v agrarnem sektorju pa je bila odvisna vloga, ki jo je pri modernizaciji imel agrarni sektor.

Zdenko Čepič

THE ROLE OF AGRARIAN SECTOR IN MODERNISATION OF SLOVENIA AND YUGOSLAVIA

S u m m a r y

The role of agrarian sector in economic development and modernisation as a whole was important in both political-economic periods of Yugoslavia, however, economic development was never conditional on the agrarian sector. The agrarian sector was in the first place the means of development and because of that it also had to undergo certain changes. The role of the agrarian sector in the modernisation of Slovenia and Yugoslavia depended on the situation in the agrarian sector and therefore on the modernisation of the agrarian sector, i.e. how the "technical revolution" was reflected in agricultural production. The actual contribution of the agrarian sector to modernisation, however, reflected how this sector actually lagged behind not only in terms of technical development but also in "psychological" aspect, i.e. in conservative stance of agricultural producers, as well as the complete lack of concern of the authorities for this sector. All this led to changes, such as decreasing of agricultural

population, deagrarianisation and the related processes of urbanisation, not only in the sense of spreading of urban settlements but in the sense of spreading of the urban way of life. Thus, the role of the agrarian sector in modernisation depended not only on the situation in the agrarian sector but also on the level of modernisation of this sector. Throughout the "short 20th century", however, modernisation proceeded relatively slowly. The role which the agrarian sector had in modernisation depended on the level of modernisation of the agrarian sector.

prazna